

МАХСУЛДОР ҚОРАМОЛЛАРНИ ҚОН-ПАРАЗИТАР КАСАЛЛИКЛАРИДАН САҚЛАБ ҚОЛИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Ғафуров А.Ғ. – ветеринария фанлари доктори, профессор

Расулов Ў.И. – ветеринария фанлари доктори

Ветеринария илмий-тадқиқот институти

Самарқанд ветеринария медицинаси институти

Аннотация. Мақолада Республикамиз чорвачилигига жиддий зарар етказаётган, катта талофатларга сабаб бўлаётган қорамолларнинг пироплазмидозлари тўғрисида фикр юритилган. Ҳамда шу касалликларнинг келиб чиқиши ва даволаш ишлари тўғрисида маълумотлар берилган.

Калим сўзлар. Зотдор, махсулдор қорамоллар, хўжалик, каналар, пироплазмидоз, даволаш.

Annotation. The article discusses piroplasmidosis of cattle, which causes serious damage to livestock in the country. It also provides information on the origin and treatment of these diseases.

Keywords. Pedigree, productive cattle, farm, canals, piroplasmidosis, treatment.

Мустақилик йилларида келиб чиққан чорвачиликни янги тизимини жорий этиш жараёнида деҳқон ва фермер хўжаликларида зотлик ва махсулдор қорамолларни кўпайтириш ҳамда шу билан бир вақтда сохани ривожлантиришда катта тўсқинлик қилаётган ва катта иқтисодий зарар етказаётган, тейлерияз пироплазмоз, бабезиоз касалликларидан асраб қолиш долзарб муаммо бўлиб ҳисобланади. Хориждан Республикамизга келтириляётган махсулдор ва зотдор моллар салқин ва намгарчилиги бизга нисбатан юқори даражада бўлган муҳитда туғилиб ўсганлиги ва бизда бўлган кўпгина касалликларга иммунитетни умуман наслида бўлмаганлиги сабабли уларни аввалом бор бизнинг шароитимизга мослашувини(адаптация) таъминлаш, кейин эса уларни қон-паразитар касалликларидан сақлаб қолиш чора-тадбирларини олиб бориш муҳим аҳамият касб этади.

Ёз фаслида бизнинг шароитимизда бўлган иссиқлик айниқса зотдор ва махсулдор молларнинг организмига, махсулдорлигига ва организмнинг касалликларга қарши курашишида салбий таъсир қилади. Жумладан, иссиқлик молларни ўсиб ривожланишига, сут ва гўшт махсулотларининг камайиб кетишига ва сифатининг ёмонлашувига сабабчи бўлади, қон-паразитар касалликларини оғир кечишига олиб келади ва унинг натижасида қўлланилган даволаш усулларини самараси пасайиб кетади.

Шунинг учун йилнинг иссиқ фаслига келиб аввалам бор ветеринария-санитария талабларига мос иншоотлар қуриш, ёзги айвонларнинг устини иссиқлик ўтказмайдиган қамиш ва шох шаббалар билан ёпиш, молларни офтобда

қолдириб офтоб уришдан сақлаб қолиш, молларни зоогигиеник талаблар асосида парваришлаш, эрталаб ва кечки пайтда кунлик мацион бўлишни таъминлаш, яйловларни алмаштириб туриш ва фермада сифатли озуқа базасини яратиш ва рациондаги озуқаларнинг турли туманлилиги ва уларнинг юқори сифатлилиги ҳайвонларнинг соғлом сақлашнинг асосий омилларидир. Шунинг учун ижобан сигирлар рацион доимий равишда макро- ва микроэлементлар ҳамда витаминлар билан бойитилиб турилиши юқумлик ва паразитар касалликларга қарши даволаш усулларини самарадорлик даражасини оширилишига олиб келади.

Хориждан келтирилган зотдор ва махсулдор қорамолларнинг Республикамиз ҳудудларида ривожлантиришда қон-паразитар касалликлари катта тўсқинлик қилади. Илмий адабиёт маълумотларига қараганда мавжуд молларни 8-10% йилига қон-паразитар касалликлари билан касалланади. Касалланган моллар дастлабки кунларда (касаллик оғирлашмасдан) махсус ва сифатли доривор воситалар билан даволанмаганда айниқса зотдор ва махсулдор молларни 80-90% нобуд бўлади, қолганлари эса ишлаб чиқаришда яроқсиз бўлиб қолади. Бундан ташқари касалланиб соғайган моллар узоқ йиллар давомида касаллик кўзғотувчи паразитларни ташувчи бўлиб қолади, бу эса эпизоотик ҳолатни барқарорлаштиради. Бундан кўриниб турибдики қорамолларнинг каналар орқали тарқатиладиган қон-паразитар касалликлари-тейлериоз, пироплазмоз, бабезиоз чорвачиликни юритишда, айниқса зотли ва махсулдор молларни ривожлантиришда ҳамда уларни махсулдорлигини оширишда катта тўсқинлик қилади.

Пироплазмоз ва бабезиозни тарқатувчи *Boophilus calcaratus* каналари молларни чаққандан сўнг 1-ва 2-кунлариёқ ўз сўлак безларида бўлмиш касаллик кўзғатувчилари-*Piroplasma bigeminum* (пироплазмозда) ва *Babesia colchica* (бабезиозда) ларни молни териси орқали мол организмга ўтқазади, шундан сўнг 8-11 кунлари касалликнинг клиник белгилари намоён бўлади. Натижада касалланган молларнинг тана ҳарорати 40,6-41⁰С гача кўтарилиши, иштаҳанинг ва кавш қайтаришнинг бўлмаслиги, анемия ҳолатининг юз бериши ва касалликни кўзғатувчи паразитлар эритроцитни радиусидан катта бўлганлиги сабабли эритроцитни ёриб чиқиши ва ундаги бўлган гемоглобинни қон плазмасига ўтиши натижасида гемоглобинурия (қон сийиш) ҳолатининг юз бериши кузатилади.

Тейлериозни тарқатувчи икки эгалик *Hyalomma detritum* ва уч эгалик *H. anatolicum* яйлов каналари молларни чаққандан сўнг касалликга моил молларни чаққандан сўнг уз сўлак безларида мавжуд касаллик кўзғатувчи-*Theileria annulata* ни мол организмга ўтқазади ва шундан сўнг 16-20 кунлари касалликнинг клиник белгилари намоён бўлади. Унда касалланган молларни беҳоллашуви, тана ҳароратининг 41-42⁰С гача кўтарилиши, ташқи лимфа тугунларининг, айниқса курак олди лимфа тугунларининг 3-4 баробаргача каттариши, иштаҳа ва кавш қайтаришнинг бўлмаслиги, организмда интоксикация ва кўриниб турган шиллик парадаларида анемия, инфилтрация ва унда қон қуйилишлар, ҳамда оғир ва сурункалик ҳолатларда терида ташналар кузатилади. Тейлериозда касаллик кўзғатувчи паразитлар эритроцитнинг радиусидан кичик бўлганлиги сабабли гемоглобинурия ҳолати кузатилмайди.

Қон-паразитар касалликлари билан касалланган молларни даволашдан олдин салқин ва осойишта жойга ўтқазиш керак, кейин эса етарли даражада енгил ҳазм бўладиган омихта емдан тайёрланган атала, кўк ўт, лавлаги, айрон ва оғир холларда 2-3 литргача хозир соғиб олинган сут билан таъминлаш лозим. Касал молни олдида ҳамма вақт сув туриши лозим. Шундай тақдирда даволаш муалажаларини ўтқазиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Пироплазмоз ва бабезиозни даволашда – қорамолни ҳар 1 кг тирик вазни ҳисобига 2 мг/кг дан диамидин, ёки 5 мг/кг дан беренил ёки азидин ёки қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 2 мл дан имизол ёки имисан препаратларини қўллаш тавсия этилади. Пироплазмоз ва бабезиоз бир оилага мансуб *Boophilus calcaratus* каналари орқали чақирилиши муносабат билан улар бирга келган тақдирда унинг оғирроқ келишини эътиборга олган ҳолда даволаш ишларини 24 соатдан кейин яна бир марта қайтариш тавсия қилинади.

Тейлериозни даволашда – касал қорамол ажратилган подалар ҳар куни клиник кўриқдан ўтқазилиб кунига 2 марта тана харорати ўлчаниб борилади. Клиник белги ва тана харорати юқори бўлган моллар подадан ажратилиб алоҳида салқин ва осойишта жойга киритилади ва даволаш ишларини олиб боришга даъват этилади. Тейлериоз ўта оғир кечувчи касаллик бўлганлиги сабабли даволаш ишларини олиб боришда патогенетик, симптоматик, ва гемопозетик препаратларни ҳам қўллаш муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса.

Йилнинг иссиқ фаслига келиб ветеринария-санитария талабларига мос иншоотлар қуриш, ёзги айвонларнинг устини иссиқлик ўтказмайдиган қамиш ва шох шаббалар билан ёпиш мақсадга мувофиқ. Касалликларни даволашда 1 кг тирик вазни ҳисобига 2 мг/кг дан диамидин, ёки 5 мг/кг дан беренил ёки азидин ёки қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 2 мл дан имизол ёки имисан препаратларини қўллаш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Гафуров А.Г. Эффективность совместного применения бупарваквона с ферроглюкином -75 при тейлериозе крупного рогатого скота .Тезисы докладов научной конференции посвящённой 70-летию УзНИИВ Самарканд, 1996., -С.45-47.

2. Гафуров А.Г., Давлатов Р.Б., Расулов Ў.И. Қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг протозой касалликлари “Зарафшон” нашриёти -107 б.